

Література

1. Ароцкер Л. Е. Развитие проблемы криминалистики в научных работах директора Института судебной экспертизы, доктора юридических наук В. П. Колмакова (к 50-летию со дня рождения) // *Материалы научных заседаний ХІІМО (1-е и 2-е полугодие 1963 г.)*. — К., 1966.
2. Віктор Павлович Колмаков // *Радянське право*. — 1973. — № 5.
3. Колмаков В. П. // *Советские криминалисты: Библиогр. справ.* — П. Повгород, 1991.
4. Клименко П. І. Роль і значення дрібних речових доказів при розслідуванні злочинів проти життя в працях В. П. Колмакова // *Актуальні проблеми держави і права*. — О., 2003. — Вип. 21.

УДК 351.713:343.982.32

Є. В. Додін

**ВИКОРИСТАННЯ ІДЕЙ В.П. КОЛМАКОВА ПРО РОЛЬ
І ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ
В РЕАЛІЗАЦІЇ МИТНОЇ СПРАВИ**

Митна справа в Україні, як випливає із змісту ст. 3 МКУ, є багатоплановою діяльністю уповноважених органів держави по забезпеченню і реалізації встановленого порядку переміщення товарів, особистої поклажі і багажу через митний кордон України. Серцевиною цієї діяльності є процедури митного контролю і оформлення, боротьба з контрабандою і порушеннями митних правил. Від організації і якості митного контролю в кінцевому підсумку залежить оцінка ефективності роботи органів, на які покладені обов'язки по реалізації завдань митної політики нашої країни. Ця діяльність здійснюється Держмитслужбою, Державною прикордонною адміністрацією, уповноваженими інспекціями (екологічною, санітарною, ветеринарною і іншими) і деякими іншими прямо або побічно уповноваженими суб'єктами. На жаль, в митному законодавстві і правовій для митниці літературі поняття митного контролю розкривається з позиції адміністративно-правової науки.

Так, у п. 15 ст. 1 МКУ указується: митний контроль — сукупність заходів, здійснюваних митними органами в межах своєї компетенції в цілях забезпечення, дотримання норм чинного Кодексу, законів і інших нормативно-правових актів з питань митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку, що практично відтворює думку адміністративістів (С. В. Ківалова, А. Альохина, А. П. Кармоліцького, Ю. М. Козлова і ін.). Так, наприклад, Б. М. Лазарев пише, що контроль має своїм призначенням перевірити стан і діяльність підконтрольних об'єктів і з погляду її законності, і з погляду доцільності, при цьому перевіряється і дотримання відповідних правил. І це не випадково, оскільки правова для митниці наука, і як наслідок митне законодавство, зародилася в надрах адміністративно-правової науки і адміністративного законодавства, що виразилося в регламентації, вивченні формальних (зовнішніх) ознак митного контролю без урахування його внутрішньої суті. Інакше кажучи, зміст механізму цього виду митної діяльності може бути розкрито, спираючись на сучасні досягнення теорії пізнання [1, 70].

Оцінюючи суть роботи митних органів з погляду теорії пізнання, слід, в першу чергу, відзначити, що практично вона заснована на загальних принципах ідентифікації, зміст яких розкривали не тільки представники філософії, соціології і інших гуманітарних наук, але і правознавці, а також представники криміналістичного циклу. В. П. Колмаков у своїй роботі «Введення в курс науки радянської криміналістики» (1973) визначив криміналістичну ідентифікацію як науковий спосіб отримання доказів, підтверджуючих або заперечуючих тотожність індивідуально-певних об'єктів, що мають значення для встановлення істини у справі.

Відразу відповімо на запитання: чому запропоноване В. П. Колмаковим визначення «криміналістичної ідентифікації», на відміну від тих, які домінували в юридичній літературі на ту пору, найбільш застосовано до оцінки суті митної діяльності? Відповідь буде вельми простою — криміналістична ідентифікація учених розглядалася як спосіб отримання «судових доказів» (т.е. тих, які використовуються в судовому процесі), а В. П. Колмаков вийшов за межі, що визначають використання прийомів ідентифікації тільки у кримінальних і цивільних справах, тобто в судовому процесі, і вважав, що ідентифікація може знайти своє застосування при збиранні доказів і в інших видах юридичного процесу, зокрема в адміністративному процесі, який на ту пору тільки зароджувався.

Тому він цілком обґрунтовано указував на ще недостатньо досліджений взаємозв'язок криміналістики і адміністративного права, тоді як ряд адміністративних справ, наприклад діяння про порушення паспортного режиму, вимагають використання криміналістичних методів і прийомів. Є точки зіткнення криміналістики і адміністративного процесу, наприклад при збиранні і дослідженні доказів у адміністративних справах [2, 15].

Останнім часом сфера використання прийомів, засобів і методів ідентифікації, розроблених В. П. Колмаковим, у митній справі стала справді пануючою, на відміну від обмеженої сфери її застосування в адміністративному процесі. Це обумовлено тим, що митна справа завжди була, є і залишиться найважливішою частиною державної діяльності, тому вона повинна оптимально забезпечити його реалізацію, маючи, з одного боку, дотримання прав та інтересів осіб, що переміщують предмети через митний кордон України, з іншого — свої фіскальні, ідеологічні, екологічні і інші державні інтереси. Виконання такого подвійного завдання — забезпечення реалізації громадянами і суб'єктами ЗЕД свого права на переміщення предметів через митний кордон України і дотримання при цьому своїх власних інтересів обумовлює, по-перше, наявність відповідних правил, що визначають порядок реалізації належних суб'єктивних прав, і, по-друге, наявність дієвого контролю за належним дотриманням цих правил, які визначають необхідність заяви для переміщення через митний кордон предметів у відповідних документах (деклараціях, сертифікатах і т.д.), іншими словами митні органи для ухвалення рішення про їх випуск з території зони митного контролю зобов'язані ці предмети ідентифікувати. У Митному кодексі України 1991 р. цей термін відсутній. Він з'являється лише в МКУ 2002 р.; ст. 64 п. 1 цього акта передбачає, що товари, що знаходяться під митним кон-

тролем, транспортні засоби, приміщення, де знаходяться або можуть знаходитися товари, що підлягають митному контролю, або проводиться або може проводитися діяльність, контроль за якою покладений на митні органи, а також прилади обліку енергоносіїв, електричної, теплової і інших видів енергії можуть ідентифікуватися митними органами, тоді як у відомчих нормативних актах він починає уживатися. Таке розуміння законодавця значення ідентифікації в митній справі можна тільки вітати, коли б не останні слова цього пункту вказаної статті: можуть ідентифікуватися митними органами (підкреслено мною. — Є. Д.), бо процедура ідентифікації при здійсненні митного контролю є не альтернативною, а обов'язковою. І це чудово усвідомлює керівництво ДМСУ (і керівні митні органи інших країн), підкреслюючи значення методів ідентифікації при здійсненні митного контролю. Так, в листі ДМСУ від 04.06.2008 р. №11/6-10/6160-ЭП «Щодо посилення контролю за ідентифікацією товарів, що ввозяться до України в режимі тимчасового ввезення», в якому розкриваються засоби її здійснення, митний контроль ототожнюється з ідентифікацією, одночасно розкриває зміст її механізму. Вона здійснюється шляхом накладення митних забезпечень: одноразових номерних замикально-пломбувальних пристроїв, друку, голографічних міток, нанесення цифрової, буквеної або іншої маркіровки, ідентифікаційних знаків, проставлення штампів, відбору проб і зразків, складання опису товарів і транспортних засобів, креслень, масштабних зображень, виготовлення фотографій, ілюстрацій, використання товаросупровідної документації і т.п. Цей термін використовується і Федеральною митною службою Росії. (Зокрема, в Порядку ідентифікації товарів, що ввозяться на територію особливої економічної зони від 14 липня 2008 р. № 853, затверджені наказом Федеральної митної служби Росії). Не можна не відзначити, що в цьому акті підкреслюється важлива особливість ідентифікації в митній справі. Вона може здійснюватися:

- за рішенням уповноваженого митного органу;
- на прохання осіб (або їх представників), що переміщують товари через митний кордон, у той час, коли у процесі застосування санкцій вона здійснюється лише за ініціативою владного органу.

Наукова спадщина В. П. Колмакова величезна, також величезний вплив його ідей, рекомендацій і пропозицій на оптимізацію роботи державних структур і їх посадовців по встановленню фактичних обставин справ, що вимагають застосування санкцій або диспозицій правових норм. Перераховувати навряд чи треба. Проте ще одна думка В. П. Колмакова заслуговує бути відзначеною як така, що має істотне значення для підвищення ефективності діяльності митних органів. Наведемо слова В. П. Колмакова: «Криміналістична техніка є сукупність науково-технічних методів, прийомів і засобів, вживаних для виявлення, збирання, фіксації і дослідження судових доказів. Всі рекомендовані криміналістичні методи і прийоми науково-технічного характеру повинні відповідати ряду вимог: об'єктивності, всебічності виявлення, фіксації, дослідження і оцінки доказів, відповідати законності і оперативності розслідування. Методи і прийоми, що суперечать демократичним принципам радянського кримінального

процесу і морально-етичним нормам соціалістичного судочинства, не можуть бути рекомендовані для застосування їх у слідчій, судовій, експертній і оперативно-розшуковій практиці. Служіння справі встановлення істини — така головна вимога до всіх наукових методів, прийомів і засобів, що входять у криміналістику в цілому» [2, 15]. У криміналістичній літературі (Л. Ароцкер, М. Сегай, В. Лисиченко) підкреслюється, що В. П. Колмаков не тільки сформулював ідею про криміналістичну ідентифікацію, але і висловив свою пропозицію про те, що науково-технічний прогрес в найближчі роки наповнить цей науковий метод іншими способами пізнання.

У зв'язку з цим, не можна не відзначити прагнення законодавця використовувати технічні засоби для ухвалення оптимальних рішень у митній справі. Вже в першому МКУ 1991 р. в ст. 27 було визначено, що для здійснення митного контролю можуть використовуватися технічні і спеціальні засоби, що безпечні для життя і здоров'я людини, тварин і рослин і не заповдіють збитку підприємствам і громадянам. Надалі ця позиція законодавця була більш конкретизована у ст. 62 МКУ, в якій визначено, що для здійснення митного контролю в порядку, встановленому законодавством України, можна застосувати технічні і спеціальні засоби, безпечні для життя і здоров'я людей, тварин і рослин, а також такі, що не заповдіють шкоду товарам і транспортним засобам.

Збільшення застосування таких засобів у митній справі є одним з головних напрямів підвищення ефективності митного контролю. Урядова програма «Контрабанді — стоп!» передбачає технічне оснащення митних органів, впровадження нових засобів у практику їх діяльності, що повинне істотно зменшити час митного контролю, поліпшити його результати, а також припинити суб'єктивне ставлення митника до предмета дослідження (а також до власника цього предмета).

Але сфера митної справи (ст. 3 МКУ) не обмежується тільки забезпеченням порядку переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів, але і включає також боротьбу з контрабандою і порушеннями митних правил. Боротьба з контрабандою, яка визначена в ст. ст. 205 і 301 Кримінального кодексу України, останнім часом в Україні набуває найбільшої гостроти, що спричинило ухвалення в 2005 р. урядової програми «Контрабанді — стоп», в 2008 р. Указу Президента України, яким була затверджена програма боротьби з контрабандою, і значної кількості відомчих нормативних актів, що конкретизують поставлені завдання щодо боротьби з цими злочинними проявами для органів, що входять в систему цих відомств. Але для осіб, що здійснюють дізнання і досудове слідство у справах про контрабанду, не менше, а може бути, і більш значущим є рекомендації фахівців про тактику і методику розкриття цих справ. І це об'єктивна потреба примушує ще раз згадати про роботи В. П. Колмакова, в яких він виклав свої ідеї про тактику і методику розслідування окремих видів злочинів. Його позиція про значення обліку криміналістичної характеристики тих або інших злочинів при їх розслідуванні знайшла своє підтвердження в працях багатьох криміналістів, що розкрили особливості методики розслідування контрабанди. Це роботи В. М. Шевчука [3; 4]. Розглядаючи проблеми ідентифікації, В. П. Колмаков запропонував розрізняти дві

її форми: оперативно-слідчу і експертну. До останньої він відносив дії слідчих і суддів, коли вони самі встановлюють тотожність (наприклад, упізнання). Перекладаючи цю думку «митною мовою», слід зробити висновок, що такий вид ідентифікації проводять співробітники митних органів (головним чином, інспекторський склад), встановлюючи тотожність переміщуваних товарів і відомостей, що указуються в супровідних документах. До експертної ідентифікації В. П. Колмаков відніс встановлення тотожності за допомогою спеціальних знань експертів. Незважаючи на те, що в тому, що в МКУ (1991 р.), чинному зараз (2002 р.), і проекті нового МКУ чітко визначено, що у разі потреби для участі в здійсненні митного контролю можуть бути залучені фахівці і експерти, в правовій літературі продовжує існувати думка про те, що в митній справі участь експерта обмежена лише при розслідуванні справ про контрабанду. Насправді ж спеціальні знання в митній справі як умова належної ідентифікації знаходять своє застосування у всіх її сферах і напрямках. Основне експертне навантаження в митній справі виконують митні лабораторії на чолі з Центральним митним управлінням лабораторних досліджень і експертної роботи. Їх основними завданнями є:

1. Проведення експертиз речей і матеріалів з метою встановлення їх вигляду і найменування для успішної боротьби з незаконним оборотом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, валютних, культурних, історичних цінностей.

2. Проведення матеріалознавчих, хімічних, технічних досліджень і експертиз з метою запобігання переміщенню через державний кордон предметів і речовин, екологічно шкідливих для життя і діяльності людини і навколишнього середовища.

3. Проведення експертиз з метою підготовки висновків, необхідних для встановлення коду товару згідно з УКТ ЗЕД і ін.

Але спеціальні знання необхідні при вирішенні питання про переміщення через митний кордон культурних історичних цінностей, озброєння, товарів подвійного призначення, не говорячи вже про проведення екологічного, радіаційного, фітосанітарного і інших видів спеціального контролю при здійсненні митних процедур. Таким чином, твердження В. П. Колмакова про значення спеціальних знань у криміналістичній ідентифікації отримали своє підтвердження в митній ідентифікації, більш того, його рекомендації про процедуру використання спеціальних знань знайшли свій розвиток у відомчих документах ДМСУ о формі і реквізитах постанов про призначення експертиз та інших процедур, пов'язаних з проведенням експертиз або участі фахівця в ідентифікаційному процесі в митній справі.

Література

1. Лазарев Б. М. Компетенция органов управления. — М., 1972.
2. Колмаков В. П. Введение в курс науки советской криминалистики. — О., 1973.
3. Криміналістика / За ред. В. Ю. Шепітька. — Гл. 28.
4. Криміналістика: Учеб. для вузов / Под ред. Р. С. Белкина. — М., 2004.